

DE HUME, L'ESCÈPTIC, A KANT, EL CRITICISTA.

Ramon ALCOBERRO

Hume, crític de la idea de causa.

Hume havia vist en el "principi de causalitat", la clau de la teoria del coneixement. Quan donem per suposat que tota realitat prové d'un altre ser que n'és la "causa", o bé pensem en una pura successió de fenòmens (A passa abans que B), o no pensem res. Per a Hume la veritat del coneixement està en el que ell anomena "principi de la còpia". Les idees són correctes perquè són còpia de les impressions. Si ens prenem seriosament aquest principi, llavors és obvi que tinc (o puc tenir) impressió sensible de A i de B però no del lligam (purament mental i no empíric) que s'estableix entre ambdós.

Si bé la legitimitat pràctica de la idea de causalitat no està en debat (la fa servir tothom, i també els escèptics!), no podem dir el mateix de la seva legitimitat filosòfica: ¿En nom de què gosa l'esperit humà anar més enllà de l'experiència i establir que una relació causal entre A i B és veritable i duradora per sempre més i a tot arreu?.

Vist que ningú no em pot garantir que demà succeirà el mateix que avui, ni que el foc de demà cremarà com el d'avui, llavors la solució del problema del coneixement és l'escepticisme: tota la filosofia es redueix a la descripció psicològica del conjunt de fenòmens associatius que tenen lloc en l'esperit humà quan s'estableix una relació de causalitat i entren en joc l'hàbit i el costum.

El debat sobre el principi de causalitat és molt important perquè posa en qüestió els fonaments de la ciència. Si fos veritat, com diu Hume, que la causalitat només és una ficció útil, basada en mecanismes psicològics, llavors no hi podria haver ni ciència ni cap coneixement cert.

La resposta de Kant.

Hume sempre va sentir una gran admiració per Hume. Deia que l'havia despertat del "somni dogmàtic", és a dir, de la creença dogmàtica en les Idees innates pròpia del racionalisme. Sota la influència de Hume, Kant va arribar a la conclusió que el coneixement no pot pretendre anar més enllà de l'experiència.

Ara bé, Kant creu que el problema de l'escepticisme pot ser resolt mitjançant el que anomena "idealisme transcendent". Kant distingeix clarament dues menes de coneixement (o més estrictament, en el seu vocabulari, per dues menes de "condicions del coneixement"): d'una banda els humans tenim coneixements "empírics" (veiem, gustem, flairem) però no ens quedem només en aquest nivell.

Tenim també, espontàniament, és a dir, sense que ningú no ens els hagi posat a la ment, un altre tipus de conceptes que s'anomenen "transcendentals" que no formen part de l'experiència però fan possible que puguem comprendre-la.

És ben cert que les meves experiències empíriques (les meves intuïcions sensibles) són desordenades i em presenten, com a molt, una successió habitual a la qual m'he acostumat; però l'enteniment humà posseeix la idea de causalitat amb independència de tota experiència. "Causalitat", no és un concepte empíric sinó un "transcendental". Kant anomena "categoria" a aquestes i d'altres de caire similar (afirmació, negació, substància, causa...). Per a Kant "categoria" és una condició de possibilitat d'un fenomen. Les categories fan possible l'experiència sense formar part de l'experiència; són condicions de possibilitat de la nostra comprensió dels fenòmens. Una proposició a la qual no es pogués atribuir una categoria seria absurda.

Potser és més fàcil entendre el concepte de categoria si pensem en les idees d'espai i temps, que són les condicions a priori de la sensibilitat. "Espai" i "temps" fan possible que tinguem impressions sensibles; és a dir: són les seves condicions de possibilitat (ningú no pot pensar fora de l'espai i fora del temps) però no són les impressions sensibles. [D'una manera més grollera: espai i temps són el marc de la foto, però no la foto] Passa el mateix amb la categoria de "causalitat" que és la condició a priori de la nostra possibilitat d'atribuir causes als fenòmens: la idea de "causalitat" és prèvia a l'experiència i, alhora, ens fa possible comprendre-la.

Per a Kant, "conèixer" no és altra cosa que aplicar les categories de l'enteniment a les intuïcions (sensibles i diverses) de la nostra experiència.

Kant resol l'escepticisme humeà dient que l'experiència ens arriba per la sensibilitat, però la comprensió d l'experiència només és possible per l'enteniment. Ni sensibilitat sola, ni enteniment tot sol, no poden resoldre el problema del coneixement.

Fenòmens i noümens.

Quan es planteja "què és l'ésser", Kant fa una doble afirmació: d'una banda, hi ha un ésser –anàleg si voleu a "l'ésser en tant que ésser" d'Aristòtil o a l' "allò que és" de Parmènides, que és la realitat noümenal o la "cosa en sí".

Però d'altra banda, i –aquest és un dels punts més "forts" del kantisme– trobem l'afirmació que aquesta "cosa en sí" no pot ser mai coneguda en tant que tal; perquè conèixer és aplicar el motlle de l'enteniment humà a una experiència determinada (és a dir, a unes determinades intuïcions). En altres paraules, mai no podrem arribar a conèixer "què és l'ésser en sí", perquè no podem copsar res que no pertanyi al nivell del sensible. La sensibilitat vol dir que només coneixem "en" l'espai i "en" el temps. Si alguna cosa (un noümen) està més enllà d'espai, temps i categories, se'ns torna incognoscible.

Conèixer és, doncs, fer relativa la cosa en sí, arrabassar-li el seu caràcter absolut,. Un noümen és quelcom que existeix més enllà de l'espai i més enllà del temps; és quelcom "pur" i que, en conseqüència, mai no estarà a l'abast de l'esperit humà, perquè els humans tenim, en tant que tal, una limitació en la nostra capacitat cognoscitiva: només podem conèixer allò que està en l'espai i en el temps.

Conèixer quelcom és per a un humà descobrir la cosa en la seva aparença i no en el seu ésser pur. "Fenomen" en grec significa: "aparença". I això és justament l'únic que pot assolir l'home: les aparences (i no les "idees pures") de les coses.

Vet aquí la raó per la qual l'idealisme de Kant difereix de l'idealisme empirista de Hume. Per a Hume, tot es redueix a fenòmens i a estructures psicològiques, per a Kant en canvi el procés de coneixement implica distingir dos nivells, sensibilitat i enteniment. Si l'un o l'altre ens manquen no hi ha coneixement possible. I per això mateix la metafísica mai no pot ser ciència: perquè no hi ha un coneixement sensible i el noümen o idea pura no el podem conèixer en ell mateix.